

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.3.28>

ЗАСАДА РІВНОСТІ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Пилипенко Дмитро Олексійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто сутнісну характеристику засади рівності в кримінально-виконавчому праві. Здійснено аналіз норм вітчизняного законодавства, у тому числі галузевого, на предмет нормативного визначення засади рівності. Акцентовано увагу на природно-правовому походженні засади рівності та з урахуванням цього проаналізовано критерії впливу вказаного принципу на рівні галузевого права. Розглянуто окремі положення міжнародно-правових актів у контексті відображення у своєму змісті засади рівності. У межах статті висловлено авторську точку зору щодо недоцільності віднесення засади рівності до інших категорій принципів, крім категорії загальноправових засад. У науковій публікації розглянуто формальний та фактичний критерії визначення засади рівності в межах кримінально-виконавчого права. Наведено авторський погляд щодо органічного та невід'ємного поєднання цих елементів у контексті всебічного визначення сутності засади рівності. Наголошено на тому, що формальна та фактична рівність є, по суті, теоретичною моделлю подальшого відображення в межах кримінально-виконавчого закону засади рівності у двох напрямках – як рівність перед законом та рівність перед судом. Зазначено, що саме таке «двовекторне» сприйняття сутності засади рівності є найбільш вдалим для галузі кримінально-виконавчого права України, оскільки охоплює практично увесь спектр правовідносин, що можуть виникати в межах зазначеної галузі права. У статті висловлено авторський погляд щодо ключових змістових аспектів засади рівності кримінально-виконавчого права, до яких належать соціальний, матеріальний і процесуальний. Зазначено, що соціальний аспект фактично окреслює впливову роль людини, а рівно й окремої категорії осіб у межах суспільства. Матеріальний відображає нормативне визначення правосуб'єктності особи в змісті нормативно-правового акта. Процесуальний аспект окреслює процедурний складник реалізації особою своєї правосуб'єктності.

Ключові слова: засада рівності, природно-правове походження, загальноправовий зміст, формальний та фактичний критерії, рівність перед законом та судом, соціальний, матеріальний та процесуальний аспекти.

Pylypenko Dmytro. The principle of equality in the criminal and executive law of Ukraine

The article considers the essential characteristics of the principle of equality in criminal executive law. An analysis of international legal acts and norms of domestic legislation, including sectoral, for the normative definition of the principle of equality. Emphasis is placed on the natural and legal origin of the principle of equality and, taking into account this, the criteria for the impact of this principle at the level of sectoral law are analyzed. Some provisions of international legal acts in the context of reflecting the principles of equality in their content are considered. The author's point of view on the inexpediency of assigning the principle of equality to other categories of principles,

except for the category of common law principles, is expressed within the article. The scientific publication considers the formal and factual criteria for determining the principle of equality within the framework of criminal executive law. The author's view on the organic and integral combination of these elements in the context of a comprehensive definition of the essence of the principle of equality is given. It is emphasized that formal and de facto equality is, in fact, a theoretical model of further reflection within the framework of the penitentiary law of the principle of equality in two directions as equality before the law and equality before the court. It is noted that this "two-vector" perception of the essence of the principle of equality is the most successful for the field of criminal executive law of Ukraine, as it covers almost the entire range of legal relations that may arise within this area of law. The article expresses the author's view on the key substantive aspects of the principle of equality of criminal executive law, which include social, material, procedural aspects. It is noted that the social actually outlines the influential role of man, as well as a particular category of people within society. The material aspect reflects the normative definition of the legal personality of a person in the content of the normative legal act. The procedural aspect determines the procedural component of a person's realization of his legal personality.

Key words: *principle of equality, natural and legal origin, common law content, formal and factual criteria, equality before the law and the courts, social, material and procedural aspects.*

Оптимізація національної законодавчої сфери відбувається з урахуванням положень міжнародних нормативно-правових актів. Цей фактор набуває особливої актуальності для сфер галузевого права, у яких напроцуд життєво необхідним є коректне та належне визначення базових правових положень. Першочергово до таких положень належать правові засади. Серед тих, що мають визначальний вплив на конкретну галузь права, є загальноправові засади. Зазначені базисні положення концентрують у собі природні потреби людини, дотримання яких є вкрай необхідним для цивілізованого існування суспільства та держави загалом. Однією з таких ключових засад є засада рівності. Цей загальний принцип є особливо актуальним у кримінально-правовій, процесуальній та виконавчій сферах, оскільки саме відповідні галузі права регулюють спектр правовідносин, які так чи інакше пов'язані з певним обмеженням загальнолюдських потреб. Належне врегулювання засади рівності в межах кримінально-виконавчого права врешті-решт забезпечуватиме подальше коректне визначення обсягів правосуб'єктності осіб, які залучені до правовідносин у сфері виконання й відбування кримінальних покарань. Натепер чинний КВК містить згадку про засаду рівності, проте це визначення є незмінним ще з моменту набуття законної сили чинним КВК. Це положення потребує відповідного корегування з урахуванням вимог сьогодення.

Засада рівності кримінально-виконавчого права досліджувалась у роботах таких науковців, як: І.Г. Богатирьов, О.М. Джужа, Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, О.Г. Колб, В.В. Кондратішина, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, М.М. Яцишин та ін.

Метою статті є визначення змісту засади рівності в кримінально-виконавчому праві з урахуванням наявних наукових поглядів у теорії кримінально-виконавчого права щодо цього питання. Указане здійснюється з метою вироблення сталої теоретичної позиції щодо єдиного сприйняття засади рівності в межах кримінально-виконавчого права.

Однією із загальноправових засад кримінально-виконавчого права є засада рівності. Цей принцип, як і інші загальноправові засади, уособлює антропоцентричну модель розвитку сучасної правової системи нашої держави. Визначення засади рівності знаходить своє відображення не лише в межах національного законодавства. Насамперед цей загальноправовий принцип визначається міжнародно-правовими актами. Так, згідно зі ст. 7 Загальної декларації прав людини від 1948 р., усі люди рівні перед законом і мають право без будь-якої різниці на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від будь-якої дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від усіякого підбурювання до такої дискримінації [1]. Відповідно до ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 1966 р.

усі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону [2]. Згідно з протоколом 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р., усі особи є рівними перед законом і мають право на рівний захист за законом [3].

О.І. Коровайко, аналізуючи зміст міжнародно-правових актів, які відображають собою зміст засади рівності у праві, слушно наголошує, що реалізація міжнародних стандартів рівності в широкому сенсі має полягати в закріпленні у законодавстві норм, які встановлюють та гарантують реалізацію вказаного принципу міжнародного права, а також забезпеченні неухильного дотримання заборони дискримінації [4, с. 241]. Наголошуючи на важливості міжнародно-правових актів для подальшого визначення засади рівності в межах національного законодавства, М.А. Костенко слушно вказує, що розгляд засади рівності здійснюється через аналіз основних вимог, встановлених Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права, Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, Бангалорськими принципами поведінки суддів, Кодексом суддівської етики [5, с. 24].

Цілком погоджуючись із такою позицією, слід зазначити, що з урахуванням правових реалій відображення засади рівності в межах міжнародно-правових актів важко переоцінити важливість цього принципу як для національної правової системи загалом, так і для конкретної галузі права окремо. Тому за цих умов цілком логічною є позиція вітчизняного законодавця, який першочергово відобразив цей принцип у межах Основного Закону нашої держави. Так, відповідно до ст. 24 Конституції громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

У контексті зазначеного питання необхідно зауважити, що у своєму рішенні

№ 9-рп/2012 від 12 квітня 2012 р. Конституційний Суд України (далі – КСУ) прямо вказав, що рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства. Гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб [6].

Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія) у доповіді «Верховенство права» № 512/2009 від 4 квітня 2011 року щодо визначення принципу рівності дійшла висновку: відповідно до позиції Венеційської комісії формальна рівність усе ж таки є важливим аспектом верховенства права за умови, що вона допускає нерівний підхід до тієї міри, яка є необхідною для досягнення сутнісної (субстантивної) рівності, та може бути розширена, не шкодячи тому принципові, що лежить в основі заборони дискримінації, який разом із рівністю перед законом становить основний і загальний принцип стосовно захисту прав людини. Рівність перед законом означає, що кожна фізична особа є підпорядкованою тим самим законам і жодна фізична особа чи група осіб не мають особливих юридичних привілеїв [7, с. 181–182].

Венеційська комісія в межах зазначеної доповіді наголошує на важливому зв'язку засади рівності з принципом верховенства права за формулою «частина–загальне». Такий висновок є цілком логічним та передбачуваним, адже загальноправовий принцип рівності, а рівно як і інші засади цієї категорії, є складовими елементами одного «мегапринципу» верховенства права. Цей фундаментальний принцип відображає природно-правову концепцію походження та розвитку права в державі. Покладений в основу сучасної правової системи будь-якої держави, принцип верховенства права фактично «цементує» базові природні права людини

як обов'язковий, базисний орієнтир для подальшої розбудови системи позитивного права. У контексті цього питання слід цілком погодитись із М.А. Костенко щодо того, що рівність є складником багатогранності верховенства права у кримінальному провадженні, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [8, с. 120].

Отже, засада рівності є загальноправовим принципом, яка як самостійно, так і у комплексі з іншими загальними засадами фактично формує фундамент для розвитку та становлення галузі кримінально-виконавчого права в руслі природно-правової концепції, відповідно до якої людина та її природні права являють собою наріжний камінь усієї системи виконання й відбування кримінальних покарань. Проте щодо належності засади рівності в науковому середовищі є й інші точки зору. Так, відповідно до однієї з них принцип рівності є і міжгалузевим, оскільки властивий декільком галузям права, у тому числі й процесуальним. І це цілком природно, позаяк сутність права, як соціального феномена, полягає у зрівнюванні нерівних суб'єктів [9, с. 345].

На наше переконання, одночасний та суттєвий вплив засади рівності на реалізацію норм у межах різних галузей права, у тому числі процесуальних, жодним чином не змінює належності засади рівності до категорії міжгалузевих принципів. Тут слід наголосити, що будь-яка загальна засада має властивість бути одночасно актуальною для багатьох галузей права, а може, навіть і для всіх без винятку, наприклад, засади верховенства права та законності. Утім належність цих засад до категорії загальноправових (загальних) є визнаним фактом серед науковців, та окреслювати їх у межах міжгалузевих принципів було б не досить обґрунтованим кроком. Тому засаду рівності доцільно сприймати виключно як загальноправову засаду.

В.В. Король, Л.В. Мединська зазначають, що дотримання в державно-правовій системі вимог рівності сприяє розкриттю права не тільки як засобу втілення інтересів членів суспільства, але й як інструмента реалізації особистих інтересів індивідів, їхньої свободи. За своєю суттю

вони є якісною характеристикою права, забезпечують його зміст [9, с. 343]. Слід цілком погодитись із позицією, що конституційний принцип рівності людини й громадянина визначається як гарантування кожному члену суспільства, незважаючи на будь-які його індивідуальні ознаки (за винятком обставин, передбачених Конституцією і законодавством), однакових можливостей для реалізації конституційних прав і свобод, покладення на осіб, які перебувають в однаковому правовому становищі, рівних обов'язків, а також забезпечення рівності всіх перед законом і судом [10, с. 18]. Будучи формально проголошеною та нормативно закріпленою, конституційна засада рівності перед законом і судом вимагає свого забезпечення, тобто вжиття заходів, здатних зробити можливість її втілення у правозастосовну практику реальною [11, с. 110].

Дослідники відокремлюють два різновиди принципу рівності. Це формальна (законна) рівність та фактична рівність. О.І. Коровайко з цього приводу зазначає, що реалізація у сфері кримінального судочинства засади рівності у разі очевидної необхідності визнання рівності формальної насамперед повинна ставити за мету забезпечення рівності фактичної. Інакше ми матимемо справу з декларативними положеннями в законодавстві та правозастосовній практиці. Ось чому суд має одночасно забезпечити обидва аспекти засади рівності [4, с. 239]. С.П. Погребняк, досліджуючи цю тематику, вказує, що вимога формальної рівності можливостей реалізується в праві через принцип рівності перед законом, принцип рівності перед судом, принцип рівності прав і свобод людини і громадянина та принцип рівності обов'язків людини і громадянина. Своєю чергою ідея фактичної (реальної) рівності можливостей реалізується у праві за допомогою принципу диференціації правового регулювання і принципу позитивної дискримінації [12, с. 33].

Щодо визначення формальної рівності, то В.С. Нерсисянц наголошує, що принцип абстрактної, формальної рівності фактично відмінних між собою суб'єктів, які виступають у ролі учасників певного кола відносин, є основним у будь-якому праві, що виражає його специфіку, на відміну від

інших видів соціальних норм і типів соціальної регуляції [13, с. 132]. Формальна рівність полягає в наданні всім рівних можливостей, реалізація яких залежить від таланту, розуму кожної людини. З правової точки зору кожний індивід визнається формально рівним суб'єктом права [14, с. 19]. Стосовно вказаного питання слід наголосити, що, на наше переконання, формальний аспект засади рівності є нічим іншим як загальновизнана засада рівності перед законом. Тобто формальність рівності фактично вказує на наділення її певною нормативною формою, визначення в змісті нормативно-правового акта та, як наслідок, наявності правового механізму забезпечення дотримання цієї засади всіма суб'єктами правовідносин.

Окреслення рівності перед судом як невід'ємного елемента формальної рівності, яке допускає С.П. Погребняк, є дещо суперечливим кроком, адже, як ми вбачаємо, рівність перед судом більше тяжіє не до номінальної, формальної (законної) рівності, а до фактичної рівності. Рівність перед судом відображає важливість засади рівності саме в «рухливому» правовому процесі, коли суб'єкти правовідносин реалізують визначену законом їхню правосуб'єктність. Саме за умов, коли номінальна рівність реалізується у сфері правозастосування, то за цих умов доцільно вже вести мову про аспект фактичної рівності (реальної). Саме така рівність є відображенням рівності перед судом.

Аналізуючи змістову характеристику засади рівності, О.І. Коровайко пропонує таку структуру досліджуваної засади: матеріальне підґрунтя – однакова для всіх підпорядкованість закону і суду, процесуальна реалізація – рівні правові можливості участі у відстоюванні своїх прав, свобод та законних інтересів, забезпечувальна основа – заборона дискримінації та надання додаткового захисту окремим категоріям осіб [4, с. 240]. Запропонована структура засади рівності, на наш погляд, цілком відповідає її змістовій характеристиці. Єдиним нюансом, який потребує уваги, є віднесення автором підпорядкованості суду до матеріального підґрунтя засади рівності. Як ми вже зазначали, будь-які згадки про суд чи судовий процес кореспондують сприйняттю елемента

структури засади саме до елемента процесуальної реалізації принципу рівності, оскільки судовий процес не є статичним, а відображає динамічний процес, а отже, відповідає саме елемента процесуальної реалізації рівності в межах відповідного галузевого законодавства.

Визначені загальнотеоретичні концепції щодо формальної та фактичної рівності в практиці нормотворення трансформуються у два ключові елементи засади рівності. Як ми вже зазначали, це рівність перед законом та рівність перед судом. Щодо визначення їх сутності, то О.Б. Загурський зазначає, що необхідно розмежовувати рівність перед законом та рівність перед судом: такі положення органічно пов'язані між собою, проте це не позбавляє кожного з них самостійного, змістового наповнення. Рівність перед законом означає, що існує єдиний закон України про кримінальну відповідальність і кримінальний процесуальний закон, які не створюють яких-небудь перешкод або, навпаки, обмежень залежно від політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану і т. ін. Рівність перед судом, на думку науковця, означає, що судовий розгляд здійснюється всіма судами і стосовно всіх громадян в одному і тому самому кримінальному процесуальному порядку, незалежно від раси, політичних, релігійних чи інших переконань, етнічного чи соціального походження обвинуваченого і потерпілого. Крім того, рівність перед судом означає, що не існує кланових, станових чи виключних судів, на діяльність яких впливали б вищезазначені ознаки [15, с. 308].

Автор також наголошує, що рівність перед законом полягає в тому, що стосовно кожної особи йому належить мати однакову силу впливу. Перед законом усі повинні бути рівні, права всіх мають бути однаково захищеними. Іншими словами, закон не повинен зважати на наявні індивідуальні відмінності між людьми (за винятком допустимих відступів – відповідальності неповнолітніх, вагітних жінок тощо). Із цього виходить і Конституція України, яка проголошує, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших

переконань, статі, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками (ч. 2 ст. 24). В Україні перед законом рівні не лише громадяни, а й іноземці та особи без громадянства [15, с. 309].

І.Н. Полховська вказує, що рівність перед законом полягає в тому, що стосовно кожної особи йому належить мати однакову силу впливу. Перед законом усі повинні бути рівні, права всіх мають бути однаково захищеними. Отже, закон не повинен зважати на наявні індивідуальні відмінності між людьми (за винятком допустимих відступів – відповідальності неповнолітніх, вагітних жінок тощо). Рівність перед судом, на думку вченої, означає, що особи можуть звертатися до суду для захисту своїх прав і свобод. Причому суд, будучи однаковим для всіх, має керуватися тільки законом. Сутність принципу рівності особи перед судом полягає в безперешкодному доступі осіб до правосуддя, незалежно від будь-яких непередбачених законом обставин [10].

В історії розвитку людської культури рівність містила різні змістові навантаження (морально-етичне, соціально-політичне, юридичне), оскільки використовувалося для закріплення морального, правового та ідеологічного ставлення людини до дійсності та слугувало своєрідним чинником у виборі ціннісних орієнтирів розвитку суспільства. У найбільш яскравій формі зміст та сутність рівності історично розкривався у взаємозв'язку людини з державою, і саме цей зв'язок визначав її юридичний зміст [16, с. 118]. Продовжуючи розгляд зазначеної позиції, В.О. Задорожна зазначає, що зміст принципу рівності всіх перед законом і судом включає етичний, соціально-правовий і техніко-юридичний зміст. Причому етичний елемент визначає зміст інших. Соціально-правовий є основним і підлягає закріпленню в кримінально-процесуальному законодавстві. Техніко-юридичний є допоміжним і служить для оформлення інших елементів [17, с. 138].

Вважаємо, що доцільно визначити три аспекти, що відображають зміст цієї засади: соціальний, матеріальний, процесуальний. Соціальний відбиває роль і значимість категорії осіб та окремої

людини у суспільстві. Матеріальний фіксує номінальне, текстуальне відображення правосуб'єктності відповідної категорії осіб, а рівно й окремої особи в змісті нормативно-правових актів. Процесуальний закріплює процедурність реалізації визначеної нормативно-правовим актом (актами) правосуб'єктності. Вважаємо, що етичний елемент є дещо зайвим у запропонованій системі елементів засади рівності. Як видається, етичне уявлення про певний елемент суспільної дійсності є цілковитим відображенням внутрішньолюдського, суб'єктивного сприйняття цього явища. Таке бачення є надбанням культурного, цивілізаційного досвіду. Таке сприйняття певного явища, перебуваючи у статусі загально визнаної та загальноприйнятої думки, стає частиною загальнотеоретичного уявлення про певне явище чи категорію. Причому таке людське сприйняття на рівні відчуттів є обов'язковим елементом суспільної картини визнання сутності та доцільності окремого суспільного елементу. Це є обов'язковим елементом формування елементів правової дійсності, у тому числі таких базисних елементів галузевого права, як засади. Проте вже сформований у законі принцип за визначенням містить етичний елемент, який був фактично основою його утворення. Така картина взаємозв'язку етичних аспектів та правових засад належить до загальноправових принципів, тому немає сенсу зайвий раз відокремлювати етичний аспект окремої правової засади.

Слід зазначити, що в конструкції чинної ст. 5 КВК України серед інших принципів, які знайшли своє відбиття у законі, міститься засада рівності засуджених перед законом. Фіксація цієї засади у змісті вказаної норми КВК є фактичним відображенням конституційної засади, визначеної в ст. 24 Конституції. Як ми вже зазначали, серед науковців є поширеною точка зору щодо віддзеркалення змісту рівності у двох взаємопов'язаних аспектах (номінального та фактичного), тобто визначення рівності перед законом та судом. До речі, таке сприйняття змісту засади рівності міститься в інших кодифікованих нормативно-правових актах, таких як: Кримінальний процесу-

альний кодекс, Цивільний процесуальний кодекс, Кодекс адміністративного судочинства України тощо. У змісті згаданих законодавчих актів засада рівності визначається саме як рівність перед законом та судом. Як вважаємо, таке «дуальне» сприйняття змісту принципу рівності є актуальним і для змісту чинного КВК.

Фіксація у законі елементу рівності перед судом є здебільшого характерною для законів із процесуальним змістом, тому що фактична реалізація засади рівності в межах цих законів відбувається крізь призму реалізації учасниками процесу визначеної законом правосуб'єктності. За умов, коли учасники процесу відстоюватимуть особистий інтерес у справі, завжди поставатиме економічне питання збалансування їхніх прав, обов'язків між собою в межах процесу. На наш погляд, такий підхід є слухним і для чинного КВК України. Так, у ст. 154 КВК визначений порядок дострокового

звільнення від відбування покарання. І хоча такі питання національний суд має вирішувати в межах чинного КПК, рішення, яке виноситиме суд, неодмінно впливатиме на особу засудженого та на його правовий статус, визначений саме КВК. Наприклад, відповідно до ч. 7 цієї статті КВК законом передбачений правовий механізм повторного звернення до суду в разі відмови ним в умовно-достроковому звільненні від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. З огляду на тісний зв'язок різних галузей права в межах регулювання однорідних правовідносин відображення базових положень галузі права, таких як принципи, які фактично визначають та спрямовують ці правовідносини, мають корелюватись між собою. Тому змістове визначення засади рівності як у межах КВК, так і КПК має охоплювати два ключові елементи, як номінальний, так і фактичний, тобто відображатись як рівність перед законом і судом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 03.06.2022).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 03.06.2022)
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.06.2022).
4. Коровайко О. Проблеми регламентації засади рівності перед законом і судом у кримінальному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 241.
5. Костенко М.А. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом як міжнародний стандарт прав людини. *Право і суспільство*. 2014. № 4. С. 24.
6. Рішення Конституційного Суду України від 12.04.2012 № 9-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text> (дата звернення: 03.06.2022).
7. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право». Верховенство права. *Право України*. 2011. № 10. С. 181–182.
8. Костенко М. Рівність перед законом і судом серед інших засад кримінального провадження. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1 (5). С. 120.
9. Король В.В., Мединська Л.В. Засада рівності у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. Випуск 1 (3). С. 342–351.
10. Полховська І.К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Харків, 2007. 20 с.
11. Мамка Г.М. Рівність перед законом і судом – конституційна засада кримінального провадження, її сутність і зміст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 9-2, том 2. С. 110.
12. Погребняк С. Закріплення основоположних принципів права в Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4. С. 31–39.
13. Нерсисянц В.С. Декларация прав человека и гражданина в истории идей о правах человека. *Социологические исследования*. 1990. № 1. С. 132–139.

14. Пастухов П.С. Конституционный принцип равенства всех перед законом и судом в уголовном процессе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1998. 203 с.

15. Загурський О.Б. Рівність перед законом і судом: постановка проблеми. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Випуск 34. С. 303–314.

16. Левкулич В.В. Морально-етичний та правовий зміст категорії «рівність». *Філософський альманах*. Київ : Український центр духовної культури, 2004. Випуск 39. С. 116–130.

17. Задорожная В.А. Содержание принципа равенства всех перед законом и судом в уголовном судопроизводстве. *Вестник ЮУГУ*. 2006. № 5 (60). С. 136–139.